

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ АЛЮЗІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ БРАТІВ КАПРАНОВИХ)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (31).

Січкар О. Шевченківські алюзії в сучасній українській літературі (на прикладі творчості братів Капранових); 10 стор.; кількість бібліографічних джерел – 14; мова – українська.

Анотація. У статті подано загальний огляд основних міжтекстових перегуків міфологізованої збірки «Кобзар 2000» братів Капранових, зокрема розділу «Soft», та «Кобзаря» Т. Шевченка. Проаналізовано основні теми, проблеми, образи, що подаються сучасними авторами, у порівнянні з текстами класика.

Ключові слова: інтертекст, алюзія, Капранови, Шевченко, міф, міфологізація.

Постать Т. Шевченка і його творчість не залишаються поза увагою протягом багатьох десятиліть. Сучасне літературознавство, що часто апелює до міжтекстуальних, міжсеміотичних перегуків, продовжує цю традицію. Так, у працях різних сучасників знаходимо зримі або приховані екстраполяції на тему шевченкіани [1], [4], [8], [11].

Художня література в цьому плані також не відстає. З-посеред інших колег по перу, на нашу думку, вирізняються брати Капранови, які практикують своєрідну «гру» із текстом. Цей же прийом вони використовують і в своєму нео-«Кобзарі». Г. Білик наголошує на позитиві переосмислення «прототексту», оскільки кожна нова версія (на початку ХХ століття був ще «Кобзар» М. Семенка) «по-своєму репрезентує час, національно-духовне буття нашого народу, формує оригінальну концепцію світу, культури, людини...» [1, с. 131]. Свого часу задум нового «Кобзаря» виник у братів Капранових спонтанно, але внаслідок тривалих розмірковувань щодо ролі і значення Т. Шевченка і його Книги для українців. Тимчасове проживання в Москві спровокувало загострення патріотичного духу майбутніх письменників, що зрештою вилилося в особливу ідею, яку вони сповідають і нині.

Творчість сучасних українських письменників братів Капранових мало досліджена, потребує всебічного вивчення та аналізу. Саме тому актуальність теми публікації полягає у дослідженні збірки «Кобзар 2000 Soft» братів Капранових, виявленні міфологічних сюжетів, образів, з'ясуванні особливостей їхнього функціонування у малій прозі письменників, а також осмислення інтертекстуальності збірки «Кобзар 2000 Soft».

«Кобзар 2000» – збірка, що складається із двох версій: «Hard» – для чоловіків і «Soft» – для жінок. Так, «Кобзар-Hard» (від англ. «міцний, жорсткий») – це своєрідний трилер, в якому події розгортаються навколо справжніх, мужніх воїнів. «Кобзар-Soft» (від англ. «м'який, ніжний») – своєрідний роман для жінок, де брати Капранови

відстоюють права жінок, а саме, право на життя та на любов.

«Кобзар 2000 Soft» братів Капранових наповнений містичними мотивами, які розкриваються через демонічних істот (вовкулаків, мавок, відьом, чортів, привидів, упирів тощо); надприродними явищами та можливостями (життя після смерті, здатність до польотів тощо). Містичні явища не відбуваються без причини, але завжди є наслідком негативних дій пересічних людей («Русалка»). Інтелект не може бути формою пізнання дійсності в книжці Капранових, бо інтелект обмежений. Там, де працює тільки розум, виникають, як у Бароко, численні непорозуміння та конфлікти. Бо світ більший за раціональну складову людського мислення... Розум програє, магія – всесильна» [10].

«Кобзар 2000 Soft» братів Капранових, який вони називають «дамським романом» [3], є переосмисленням та втіленням новітньої рецепції Т. Шевченка в ХХІ столітті.

Оповідання збірки мають назви подібні до творів, вміщених у «Кобзарі» Т. Шевченка: «Русалка», «Петрусь», «Відьма», «І мертвим, і живим» та ін. Можна умовно виділити дві групи творів у «Кобзарі 2000 Soft»: які певним чином (образами, мотивами, проблематикою) співвідносяться з прототекстами та ті, які, крім подібності назви, нічим не нагадують тексти Кобзаря.

О. Коцарев, загалом позитивно оцінюючи тематику та стилістику збірки, задався питанням, чи опанує читач авторський ідейний задум і буде схильний «шукати грайливих алюзій, а скоріше – чітких і гармонійних зв'язків» [9]. В інтерв'ю брати Капранови про назву своєї книги «Кобзар» зазначили: «... це збірка історій. Т. Шевченко теж мав на увазі людину, яка розповідає історії, називаючи збірку поезій «Кобзарем». Його «Катерина» – це теж дамський роман...» [3]. Т. Гундорова радить не ототожнювати назву збірки Капранових із постаттю Т. Шевченка і його Книгою. Дослідниця зауважує, що «ця масова книжка пародіює ту роль єдиної Книги, якою наділено «Кобзар» в українській свідомості» [7, с. 50].

Письменники підтвердили цю думку, вказавши, що «кобзар – це не Шевченко, а мандрівний музикант, який виконував пісні та розповідав різні байки» [3]. На своєму сайті, назва якого промовиста, брати Капранови подають виважене обґрунтування власної авторської позиції, акцентуючи на таких важливих моментах: «Сучасність «Кобзаря» – це одна з основних характеристик, яка визначила його роль в українській культурі. І саме цю рису варто взяти на озброєння майбутній літературі, чітко відокремивши її від архаїчної тематики та не зовсім конвертованої для сучасного читача форми... Українська література, відповідно до заповіту Великого Кобзаря, має бути читабельною за формою, сучасною за методом і національною за змістом» [13].

Тож намагання бути близькими сучасному читачеві зумовило відповідний стиль письменників (на думку братів Капранових, Т. Шевченко свого часу взагалі вдався до стилізації під творчість мандрівних кобзарів, яких поважали і радо запрошували в кожен дім, задля наближення до пересічного українця).

Назви творів брати Капранови гротескно чи іронічно перелицьовують та переносять на сучасний ґрунт. «Кобзар 2000 Soft» письменників можна прочитати як шарж, як карикатуру, пародію, позначену доброзичливим гумором, в якій зберігається подібність з об'єктом зображення.

До дійових осіб належать сучасні бізнесмени («Русалка»), туристи («Відьма»), а також безліч традиційних демонологічних істот – вовулаків, чортів, русалок, відьом тощо. До цього ж, містичні події розгортаються переважно за участі жінок.

Оскільки за основу збірки взято Т. Шевченка, творчість якого подала з фольклорних мотивів, то можемо говорити про спорідненість творів з численними міфологічними образами, фольклорними сюжетами, що наявні в «Кобзарі 2000 Soft». Центральним предметом письменницької уваги авторів постає психологія людини в сучасному світі. Брати Капранови викривають її недоліки у різних обставинах життя. Це, передусім, хворобливість суспільства через користолюбство, споживацтво, психоз і національну антисвідомість. Це суспільство, яке у будь-який момент може відірватися від своїх коренів, від фольклорних традицій.

Буття сучасності у книжці Капранових існує за певними правилами: розрахунками збагачення, комерційної наживи. Українська цивілізація гине у пияцтві, сім'ї розпадаються через втрату морально-етичного кодексу в суспільстві, через бездуховність. Брати Капранови наголошують, що в такому стані суспільство не повинно і не може перебувати. Людство не виживе без повернення до першоснов. Для вирішення цих проблем письменники звертаються до магії. Розум у цьому світі програє, але магія – всесильна. Для магії потрібна не раціональність, а віра, готовність зустріти диво. Тому

ми можемо спостерігати подвійну інтерпретацію у збірці братів. По-перше, це інтерпретація фольклорних текстів, а по-друге – творів Т. Шевченка.

Алюзія допомагає авторам передати своє бачення ситуації. Подібно до прийому іносказання, майстер слова використовує алюзію, яка привертає увагу читача до певних подій. Джерелом алюзійності, як вже зазначалося, був «Кобзар» Т. Шевченка. Характерними для письменників є як традиційні, так й індивідуально-авторські інтерпретації різних сюжетів та образів.

Наприклад, у творі «Русалка» Капранови подають своє бачення цього міфологічного образу. Русалка Т. Шевченка – утоплена мамою дитина: «Породила мене мати/ В високих палатах/ Та й понесла серед ночі/ У Дніпрі скупати./ Купаючи, розмовляла/ Зо мною, малою:/ «Пливи, пливи, моя доню./ Дніпром за водою./ Та впливи русалкою/ Завтра серед ночі» [14, с. 277]. Така мати варта зневаги, а, може, й смерті. Людина, що порушила моральні норми, повинна заплатити найвищу плату – життя. Тому русалка тут сприймається і як символ трагічної долі сироти, і як покарання за здійснений злочин, і як жертва людських стосунків. Так само «Русалка» братів Капранових була зраджена коханим, і, як результат, – десятки смертей: «А у місті з'явилася пошесть. Здоровезних дужих чоловіків почали знаходити вдома мертвими, посинілими, і обличчя їхні кривила жахлива мертва посмішка. Приїздила міліція. Плакала родина. І мовчки дивилася на це зелена русалочка з комірця чи з кишені сорочки, задержувато піднявши хвоста» [2, с. 7].

Символічним постає у Т. Шевченка та Капранових образ води (Дніпра), що безпосередньо пов'язаний з образами русалок. У народній творчості русалок уявляли як дівчат з довгою розпущеною косою, з надприродною красою. Для них характерне безжурне й веселе життя в іграх. При місяці вони виходять на берег гратися, водити хороводи. У результаті в підсвідомості читача формуються два стійкі асоціативні ряди: 1) русалка – краса, молодість, кохання, зваба, самотність; 2) русалка – вода, ніч, смерть.

Відмінність твору братів Капранових простежується лише в осучасненні та формі викладу думок, мораль же характерна для обох творів: хто порушить рівновагу міфосвіту, тобто космосу та хаосу, той має заплатити за це життям.

Для творів «Катерина» Т. Шевченка та «Катеринка» братів Капранових спільною є болюча тема долі жінки. Проте Катерина Т. Шевченка – головна героїня твору, а Катеринка братів Капранових – це дитяча іграшка. У поемі «Катерина» зображено віру в щирість почуттів коханого, прагнення до щастя Катерини, що поступово призводять дівчину до трагедії. Батьки зрікаються збещеної дочки, коханий не приймає її навіть у наймишки, чужим людям вона не потрібна, односельці тільки звинувачують Катерину та сміються.

Вона розуміє, що її дитину чекає жахливе майбутнє, бо син все життя буде спокутувати материні гріхи. Вона віддалася москалю, що в кінцевому результаті призвело її до самогубства.

Головна героїня «Катеринки» Капранових Ганна зазнала зради свого чоловіка. Автори творчо обробили цей мотив, додавши міфологізації сюжету, створивши новонавернену Ганну-відьму. Брати Капранови сміливо вписали міфологічні мотиви у новелу, наділивши головну героїню рисами відьми, яка здатна помститися за всі кривди: «... у Ганні вибухнула лютя. Вона рвучко піднеслася угору, на дах, ухопила там цеглину, що забулись колись будівельники, і спересердя жбурнула її в освітлену шибку» [2, с. 16].

Як і Т. Шевченко, письменники звернулися до теми скривдженої жінки. Їхні твори поєднують повчальний характер, де вони виступають захисниками жінки, борються за її права. Вони відтворюють такий образ, якому глибоко співчують, вболіваючи за долю жінки.

Дещо спільне простежуємо у посланні Кобзаря «І мертвим, і живим, і ненародженим...» і новелою «І мертвим, і живим...» Капранових. Т. Шевченко іронічно змальовує властиве українському панству плазування перед іноземними авторитетами, закликаючи не підпадати під чуже ярмо: «Німець скаже: «Ви могли!»./ «Могли! могли!»./ Золотого Тамерлана/ Онучата голі./ Німець скаже: «Ви славіяне!»./ «Славіяне! славіяне!»./ Славних прадів великих/ Правнуки погані!./ І Коллара читаєте/ З усієї сили./ І Шафарика, і Ганка./ І в славіянофілі/ Так і претесь... І всі мови/ Славіянського люду –/ Всі знаєте. А своєї/ Дастьбі... Колись будем/ І по-своєму глаголять./ Як німець покаже/ Та до того й історію/ Нашу нам розкаже...» [14, с. 258].

У Капранових зустрічаємо переосмислення цієї проблеми: іноземні гості-італійці приїждять в Україну, щоб всиновити дитину. Тарасик, якого вони вподобали, потрапив до притулку через батьків-п'яниць. Доля хлопчика нещасна, вистраждана. Його сестричку придавила мати, коли спала. Працівники дитячого будинку, які в усиновленні вбачають лише позитивні наслідки для себе і для дитини, намагалися віддати українську дитину чужинцям.

Мотив іноземної інтервенції спільний в обох «Кобзарях», проте брати Капранови, залучаючи містичні образи, намагаються накреслити оптимістичне майбутнє генофонду нації та вирішують проблему, хай і за допомогою потойбічних сил.

Новела Капранових «Петрусь» споріднена з шевченковою поемою як назвою (і відповідно головним героєм), так і мотивом кохання старшої жінки до юнака.

Поема Т. Шевченка висвітлює кохання генеральші до молодого парубка Петруся: «... Вона, сердешна, одуріла./ Вона, небога, любила/ Свого

Петруся. Тяжко їй!/ Душі негрішній, молодій!...» [14, с. 478].

Заради кохання він скоює злочин – отрує генерала, внаслідок чого потрапляє до Сибіру. Провідною бачимо тут тему злочину заради кохання та спокути – відбування покарання.

Якщо у Т. Шевченка соціальні мотиви на першому місці, то у Капранових долю персонажів вирішує фатум. Оксана випадково зустріла сина своєї знайомої Петруся на вокзалі у хворому стані. Вона забрала його до себе, доглядала за ним, лікувала, аж поки не закохалася. Пізніше він відповів їй взаємністю. Нового забарвлення твору додає міфологізація самого образу Петруся – він вовкулака. І вирішення конфлікту базується на згоді Оксани прийняти досить незвичний стан речей заради порятунку свого кохання.

Є в доробку братів Капранових твори, які не пов'язані сюжетом чи основним мотивом із творчістю Т. Шевченка. Хоча письменники і взяли перший рядок із «Заповіту» Т. Шевченка до своєї новели «Як умру, то...», але твори різні і не мають нічого спільного. У «Заповіті» Т. Шевченка лунає заклик до українського народу звільнитися з кайданів імперської влади Росії, простежуються сподівання та віра у світле майбутнє України. У новелі братів Капранових «Як умру, то...» бачимо міфологізацію сюжету про чоловіка з коханкою, яким заважала «біла постать», яка кожен раз проходила повз вікно і виявилася жінкою господаря, що померла незайманою.

Назва Капранівської новели «Відьма» є більш обґрунтованою, ніж у Шевченка, адже йдеться про винищувача відьом у сучасному світі («нечисть вона і є нечисть, і від неї треба звільнити світ. Тільки тоді настане всеохоплююча гармонія, а може, і не настане, але їх все одно треба знищити...» [2, с. 95]). Натомість у Шевченка відьмою за очі називали нещасну, яка переживши величезні страждання, навчилася лікувати та прощати кривдникам, передаючи свій досвід іншим.

Отже, «Кобзар 2000 Soft» братів Капранових є переосмисленням та образним перетворенням сьогодення. Брати Капранови творчо обробили мотиви творів Т. Шевченка, міфологізувавши сюжет «Кобзаря 2000 Soft». «Катерина» Т. Шевченка та «Катеринка» братів Капранових порушують тему скривдженої долі жінки. У поемі «Катерина» зображено віру в щирість почуттів коханого, що поступово призводять дівчину до трагедії. А в новелу «Катеринка» брати Капранови сміливо вписали міфологічні мотиви, наділивши головну героїню рисами відьми, яка здатна помститися за всі кривди та зради. Відмінність творів «Русалки» братів Капранових і Т. Шевченка простежується лише в осучасненні та формі викладу, мораль же характерна для обох творів: хто порушить рівновагу міфосвіту, тобто космосу та хаосу, той має заплатити за це життям. Наявність алюзій на

творчість Т. Шевченка зумовлена прагненням братів Капранових знайти природну гармонію в умовах духовної руйнації, деградації суспільства, краху загальнолюдських та суспільних цінностей, а також є засобом відображення індивідуального бачення світу митців.

Подальші публікації з порушеної теми можуть бути спрямовані на розширення дискурсу, залучення нових поглядів. Перспективи нашої роботи націлені на продовження аналізу текстів збірки, зокрема частини «Кобзар 2000 Hard», та можливо, нових текстів авторів.

Література

1. Білик Г. «Кобзар» як репрезентант культурної епохи: Т. Шевченко – М. Семенко – брати Капранови / Галина Білик // Рідний край. – 2012. – № 2 (27). – С. 131-134.
2. Брати Капранови «Кобзар 2000» + Найновіші розділи [роман] / брати Капранови – К. : Гамазин, 2010. – 401 с.
3. Брати Капранови: «Ми приїхали до Рівного, щоб подразнити читача» / Брати Капранови // Рівне Вечірне. – 2006. – № 46. – Режим доступу : <http://www.rivnepost.rv.ua/showarticle.php?art=013385>
4. Брижіцька І. Шевченківські мотиви у творчості Марії Проскурівни та Марусі Вольвачівни [Текст] / І. Брижіцька // Шевченкознавчі студії : збірник наукових праць. – Вип. 11. – К., 2009. – С. 113-117.
5. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2005. – 664 с.
6. Грабович Г. Поет як міфотворець : Семантика символів у творчості Тараса Шевченка / Г. Грабович. – К. : Критика, 1998. – 207 с.
7. Гундурова Т. Післячорнобильська бібліотека : Український літературний постмодерн [Текст] / Тамара Гундурова. – К. : Критика, 2005. – 264 с.
8. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – 4-е вид. – К. : Факт, 2007. – 148 с.
9. Коцарев О. «Кобзар 2000» Капранових – непоганий привід ще раз поговорити про український масліт [Електронний ресурс] / Олег Коцарев. – Режим доступу : <http://culture.unian.net/ukr/detail/191325>
10. Люцедарський Д. «Кобзар» між «hard» і «soft» [Електронний ресурс] / Д. Люцедарський. – Режим доступу : <http://www.litgazeta.com.ua/node/1875>
11. Мислива В. Шевченківські аллюзії у творчості Оксани Забужко [Електронний ресурс] / В. Мислива. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/VG/2010_21/13_21.pdf
12. Оселедько К. Концепт «Відьма» у романі братів Капранових «Кобзар 2000» / К. Оселедько // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : збірник наукових праць / відп. ред. І. В. Сабадош. – Ужгород, 2011. – Вип. 15. – С. 199-201.
13. Сайт братів Капранових. – Режим доступу : <http://www.kobzar.com.ua/>
14. Шевченко Т. «Кобзар» [Текст] / Т. Г. Шевченко. – К. : Вид. центр «Проміт», 2004. – 888 с.

Оксана Сичкар

ШЕВЧЕНКОВСКИЕ АЛЛЮЗИИ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (НА ПРИМЕРЕ ТВОРЧЕСТВА БРАТЬЕВ КАПРАНОВИХ)

Аннотация. В статье подан общий обзор основных межтекстуальных параллелей мифологизированного сборника «Кобзарь 2000» братьев Капрановых, в частности, одной из частей – «Soft», и «Кобзаря» Т. Шевченко. Проанализированы основные темы, проблемы, образы, которые подаются современными авторами в сравнении с текстами классика.

Ключевые слова: интертекст, аллюзия, Капрановы, Шевченко, миф, мифологизация.

Oksana Sichkar

SHEVCHENKO'S ALLUSION IN MODERN UKRAINIAN LITERATURE (ON AN EXAMPLE OF THE WORKS OF KAPRANOV BROTHERS)

Summary. The general review of the basic intertext calling of the mythologized collection “Kobzar 2000” of Kapranov brothers, in particular review of division “Soft” and “Kobzar” of T. Shevchenko is given in the article. Basic themes, problems, offenses, that are given by modern authors, are analysed, in comparing to texts of classic.

Key words: intertext, allusion, Kapranov, Shevchenko, myth, mythology.

Стаття надійшла до редакції 23.12.2013 р.

Сичкар Оксана Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури Запорізького національного університету.